

Wyrok z dnia 22 lutego 2012 r., IV CSK 240/11

Nie można żądać ustalenia nieistnienia małżeństwa (art. 2 k.r.o.) z powołaniem się na niezłożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński z powodu pozostawania w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli (art. 15¹ § 1 pkt 1 k.r.o.).

Sędzia SN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący)

Sędzia SN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

Sędzia SN Barbara Myszka

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Janusza L. przeciwko Mirosławie L. o ustalenie nieistnienia małżeństwa, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 22 lutego 2012 r. skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 28 września 2010 r.

oddalił skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

Zaskarżonym wyrokiem z dnia 28 września 2010 r. Sąd Apelacyjny w Gdańsku oddalił apelację powoda Janusza L. od wyroku Sądu pierwszej instancji oddalającego powództwo o ustalenie nieistnienia małżeństwa powoda z pozwaną Mirosławą L.

Sądy ustaliły m.in., że strony pozostawały w konkubinacie i miały syna Dawida L., urodzonego w dniu 21 czerwca 1997 r. W okresie od dnia 22 września do dnia 19 października 1998 r. powód przebywał w Szpitalu Specjalistycznym w G.-Z. na oddziale intensywnej terapii z powodu krwaka płata potylicznego prawej półkuli

mózgowej i nadciśnienia tętniczego. Na jego prośbę pozwana podjęła czynności niezbędne do zawarcia związku małżeńskiego w szpitalu i w dniu 1 października 1998 r. uzyskała decyzję pozytywną, a w dniu 5 października 1998 r. została wydana decyzja o skróceniu terminu oczekiwania na zawarcie małżeństwa, do której dołączono wymagane dokumenty i zaświadczenie lekarskie potwierdzające pobyt powoda na oddziale neurologicznym, które nie zawierało rozpoznania co do stanu zdrowia powoda ani stanu jego świadomości.

W dniu 6 października 1998 r. do Szpitala przybył zastępca kierownika Urzędu Stanu Cywilnego w G. Grzegorz G. w celu przyjęcia oświadczenia stron o wstąpieniu w związek małżeński. Odebrał od powoda zapewnienie o braku przeszkód do zawarcia małżeństwa, które powód podpisał. Następnie w obecności dwóch świadków odebrał od powoda i pozwanej oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński oraz sporządził protokół zawarcia związku małżeńskiego, który – po odczytaniu – podpisał, co uczynili także świadkowie oraz strony. Przed podjęciem tej czynności Grzegorz G. nie konsultował aktualnego stanu zdrowia powoda z lekarzem, powód bowiem nawiązał z nim kontakt i podpisał wszystkie dokumenty niezbędne do sporządzenia protokołu zawarcia małżeństwa poza lokalem Urzędu Stanu Cywilnego oraz złożył oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński i podpisał protokół jego zawarcia poza lokalem Urzędu. W tym samym dniu Grzegorz G. dokonał wpisu w dowodzie osobistym powoda wzmianki o rozwiązaniu w dniu 21 stycznia 1998 r. poprzedniego związku małżeńskiego powoda oraz wzmianki o zawarciu w dniu 6 października 1998 r. związku małżeńskiego z pozwaną i obie te wzmianki podpisał.

Według opinii biegłego lekarza sporządzonej w sprawie o unieważnienie małżeństwa, powód w związku z urazem głowy i intensywnym leczeniem farmakologicznym miał zaburzony krytycyzm i świadomość. Stan ten był zmienny w ciągu dnia, co mogło sprawić, że powód mógł nie zapamiętać zdarzenia z dnia 6 października 1998 r., natomiast na innych osobach mógł sprawiać wrażenie, że jest sprawny intelektualnie i świadomy podejmowanych decyzji; mógł też złożyć podpis działając mechanicznie. W jego dokumentacji lekarskiej nie stwierdzono braku kontaktu logicznego z pacjentem w dniu 6 października 1998 r.

Po opuszczeniu szpitala w dniu 19 października 1998 r. powód zamieszkał z pozwaną i synem Dawidem, a w dniu 16 stycznia 1999 r. odbyła się uroczystość ślubna stron, w czasie której zrobiono ich zdjęcia ślubne.

W dniu 31 marca 2004 r. pozwana wniosła pozew o rozwód i w sprawie tej postępowanie zostało zawieszone wobec wytoczenia przez powoda w dniu 6 grudnia 2004 r. powództwa o unieważnienie małżeństwa z przyczyn określonych w art. 15¹ § 1 pkt 1 k.r.o., które zostało oddalone ze względu na wniesienie go po terminie przewidzianym w art. 15¹ § 3 k.r.o.

Dochodzenie prowadzone przez prokuraturę w sprawie poświadczenia nieprawdy w zaświadczeniu lekarskim o stanie zdrowia powoda z dnia 2 października 1998 r. oraz poświadczenia przez zastępcę kierownika Urzędu Stanu Cywilnego nieprawdy w protokole zawarcia małżeństwa co do okoliczności złożenia przez powoda oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński z pozwaną, zostało umorzone w dniu 18 sierpnia 2008 r.

Oceniając roszczenie powoda oparte na twierdzeniu, że nie zaistniała przewidziana w art. 1 § 1 k.r.o. przesłanka zawarcia małżeństwa w postaci wymaganego złożenia przez strony zgodnych oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego, gdyż powód ze względu na stan zdrowia nie był zdolny do złożenia takiego oświadczenia, Sądy podkreśliły, że nie można żądać ustalenia nieistnienia małżeństwa z powołaniem się na przyczyny uzasadniające unieważnienie małżeństwa, a zatem dla oceny zasadności żądania powoda nie miały znaczenia wnioski opinii biegłego lekarza wydanej w sprawie o unieważnienie małżeństwa stron, iż powód mógł nie obejmować swoją świadomością czynności zawarcia małżeństwa. Nie mają też znaczenia powołane przez powoda dowody z dokumentów oraz zeznań świadków i powoda mające wykazać, że w dniu 6 października 1998 r. powód znajdował się w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

Stwierdziły, że ponieważ żadna ze stron nie podważyła autentyczności protokołu zawarcia małżeństwa, a powód nie wykazał, iż podpis widniejący na tym protokole nie został złożony przez niego, należało uznać, że powód złożył oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński z pozwaną, gdyż protokół ten stanowi, zgodnie z art. 59 ustawy z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach

stanu cywilnego (jedn. tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 161, poz. 1688, ze zm. – dalej: "Pr.a.s.c."), podstawę do sporządzenia aktu małżeństwa.

Odnosząc się do zarzutu niewezwania przez urzędnika stanu cywilnego biegłego lub tłumacza celem umożliwienia komunikacji z powodem, Sąd Apelacyjny stwierdził, że obecność takich osób jest konieczna, gdy nupturient nie jest w stanie wyartykułować swojego oświadczenia woli w sposób czytelny dla otoczenia, a w rozpoznawanej sprawie sam fakt własnoręcznego podpisania protokołu przez powoda świadczy o tym, że był on wystarczająco sprawny by złożyć stosowne oświadczenie.

W skardze kasacyjnej powód zarzucił naruszenie art. 1 § 1 k.r.o. oraz art. 54 Pr.a.s.c. przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie i w konsekwencji błędne przyjęcie, że jednocześnie z pozwaną w dniu 6 października 1998 r. poza lokalem Urzędu Stanu Cywilnego przed kierownikiem tego Urzędu złożył oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Powód, wytaczając na podstawie art. 2 k.r.o. powództwo o ustalenie nieistnienia małżeństwa, oparł je na twierdzeniu, że jako nupturient nie złożył oświadczenia, iż wstępuje w związek małżeński z pozwaną, a zatem nie została zachowana jedna z ustawowych przesłanek zawarcia małżeństwa, przewidzianych w art. 1 § 1 k.r.o. Brak tej przesłanki wywodził z niezdolności do złożenia jakiegokolwiek oświadczenia woli, wynikającej z zaburzeń świadomości spowodowanych schorzeniami, na które cierpiał i ich leczeniem. Jednocześnie zarzucił, że ponieważ jego stan zdrowia uniemożliwiał złożenie zarówno zapewnienia o nieistnieniu przeszkód do zawarcia małżeństwa, jak i oświadczenia o zawarciu małżeństwa, kierownik urzędu stanu cywilnego, przed którym oświadczenia te miały być złożone, powinien w ogóle odmówić ich przyjęcia albo zażądać obecności biegłego lub wydania przez lekarza zaświadczenia o zdolności powoda do złożenia tych oświadczeń.

Jak trafnie przyjmuje się w literaturze, nie można żądać ustalenia nieistnienia małżeństwa z powołaniem się na przyczyny uzasadniające unieważnienie małżeństwa, gdyż prowadziłyby to do obejścia przepisów dotyczących

unieważnienia małżeństwa, w szczególności wtedy, gdy przewidują one określone terminy do żądania unieważnienia małżeństwa, podczas gdy żądanie ustalenia nieistnienia małżeństwa nie jest ograniczone czasowo. Z tego względu nie można żądać ustalenia nieistnienia małżeństwa z powołaniem się na niezłożenie oświadczenia woli o wstąpieniu w związek małżeński z powodu pozostawania w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli, jest to bowiem przewidziana w art. 15¹ § 1 pkt 1 k.r.o. przesłanka unieważnienia małżeństwa z powodu wady oświadczenia woli, a żądanie unieważnienia małżeństwa z tej przyczyny można zgłosić jedynie w ściśle określonym terminie przewidzianym w art. 15¹ § 3 k.r.o. Powód zatem nie może opierać żądania ustalenia nieistnienia małżeństwa na twierdzeniu, że nie złożył oświadczenia woli o zawarciu małżeństwa, gdyż znajdował się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli.

W nawiązaniu do zarzutów kasacyjnych pozostaje więc do oceny w pierwszej kolejności, czy powód rzeczywiście złożył przed zastępcą kierownika urzędu stanu cywilnego w dniu 6 października 1998 r. pisemne zapewnienie o nieistnieniu przeszkód do zawarcia małżeństwa, wymagane przez art. 54 ust. 1 pkt 2 Pr.a.s.c., oraz oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński z pozwaną, co zostało stwierdzone w protokołach z tych czynności, podpisanych m.in. przez powoda i zastępcę kierownika urzędu stanu cywilnego.

Jak trafnie stwierdziły Sądy obu instancji, nie zostało wykazane, że dokumenty te nie są autentyczne lub zawierają poświadczenie nieprawdy. Z tych przyczyn, zgodnie z art. 244 § 1 k.p.c., należy uznać, że są to dokumenty urzędowe potwierdzające fakt przyjęcia oświadczenia woli powoda o wstąpieniu w związek małżeński z pozwaną i jego zapewnienia o nie istnieniu przeszkód do zawarcia tego małżeństwa, a tym samym potwierdzające fakt, iż oświadczenia te zostały przez powoda złożone.

Nie zostało w sprawie ustalone, że w chwili składania tych oświadczeń powód nie mógł mówić ani nie mógł pisać, nie zachodziły więc podstawy do odpowiedniego stosowania art. 79 k.c. O tym, że powód mógł pisać, świadczy niepodważony fakt złożenia przez niego podpisu na obu dokumentach. Z ustaleń faktycznych, którymi Sąd Najwyższy jest związany (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), wynika, że zastępca kierownika urzędu stanu cywilnego odebrał od powoda zarówno zapewnienie o nieistnieniu

przeszkód do zawarcia małżeństwa, którego tekst powód podpisał, jak i oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński z pozwaną, co powód potwierdził podpisem na protokole zawarcia małżeństwa. Zachowana więc została zarówno pisemna forma zapewnienia, o którym mowa w art. 54 ust. 1 pkt 2 Pr.a.s.c., jak i ustna forma zawarcia związku małżeńskiego, potwierdzona jedynie przez złożenie podpisu na protokole stwierdzającym jego zawarcie. Nie ma więc podstaw do podważania faktu złożenia przez powoda obu tych oświadczeń przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego.

W ustalonym stanie faktycznym nie ma również podstaw do podzielenia pozostałych zarzutów skarżącego. Z niepodważonych ustaleń wynika, że w dniu 6 października 1998 r. w dokumentacji lekarskiej powoda nie stwierdzono niemożności nawiązania kontaktu logicznego z pacjentem, a dzień wcześniej stwierdzono stan ogólny dobry oraz dobry kontakt logiczny, i zastępca kierownika urzędu stanu cywilnego nawiązał z powodem kontakt przed przyjęciem od niego zapewnienia i oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński z pozwaną oraz nie miał wątpliwości co do jego zdolności do złożenia tych oświadczeń, nie zachodziły zatem podstawy do wezwania biegłego ani żądania zaświadczenia lekarskiego o zdolności powoda do złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński ani do odmowy przyjęcia takiego oświadczenia.

Możliwość wezwania biegłego lub tłumacza przewiduje art. 20 Pr.a.s.c. w sytuacji, w której osoba obowiązana do zgłoszenia urodzenia lub zgonu nie może porozumieć się z kierownikiem urzędu stanu cywilnego ani ustnie, ani na piśmie ze względu na swoją ułomność fizyczną lub nieznaną języka polskiego. Jak przyjmuje się w literaturze, przepis ten może mieć odpowiednie zastosowanie również przy przyjmowaniu oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński, skoro jednak powód mógł porozumieć się z zastępcą kierownika urzędu stanu cywilnego, jak również mógł złożyć oświadczenie i podpisać przedstawione mu dokumenty, nie było podstaw do korzystania z pomocy biegłego.

Z tych samych przyczyn brak podstaw do postawienia zastępcy kierownika urzędu stanu cywilnego zarzutu zaniechania zażądanie dodatkowego zaświadczenia lekarskiego o zdolności powoda do złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński. Wprawdzie żaden przepis nie nakłada na

kierownika takiego obowiązku, jednak można przyjąć, że wynika on z ogólnych zasad starannego i rozsądnego działania przy wykonywaniu obowiązków urzędnika państwowego. Jeżeli zatem kierownik urzędu stanu cywilnego poweźmie uzasadnioną wątpliwość co do stanu zdrowia nupturienta i jego zdolności do zawarcia związku małżeńskiego lub złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński, może zażądać stosownego zaświadczenia lekarskiego. Podobnie, jeżeli poweźmie wiadomość mogącą wyłączać możliwość zawarcia związku małżeńskiego przez nupturienta, powinien odmówić przyjęcia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński. W ustalonym stanie faktycznym okoliczności przyjęcia przez zastępcę kierownika urzędu stanu cywilnego oświadczenia powoda o wstąpieniu w związek małżeński, choć odbiegające od normalnych, nie dawały jednak wystarczających podstaw do żądania dodatkowego zaświadczenia lekarskiego ani tym bardziej do odmowy przyjęcia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński.

Wszelkie dodatkowe wymagania i żądanie złożenia nieprzewidzianych wyraźnie w przepisach dokumentów niewątpliwie utrudniają zawarcie związku małżeńskiego, ograniczając tym samym prawa i wolności obywatelskie, a jeżeli wskazują na wątpliwości co do stanu psychicznego nupturienta i jego zdolności do złożenia oświadczenia woli o wstąpieniu w związek małżeński, mogą zagrażać jego dobrom osobistym. Powinny być zatem stosowane wyjątkowo i tylko w okolicznościach jednoznacznie wskazujących na istnienie uzasadnionych wątpliwości w tym zakresie.

Istnienia takich okoliczności w sprawie nie ustalono. Fakt, że powód przebywał w szpitalu na oddziale intensywnej terapii nie uzasadniał wątpliwości co do jego zdolności do złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński, a pozostałe okoliczności dawały podstawy do uznania, że w chwili składania tego oświadczenia był sprawny intelektualnie i świadomy podejmowanych decyzji. Takie wrażenie zrobił na zastępcy kierownika urzędu stanu cywilnego i w świetle ustaleń Sądów opartych na opinii biegłego lekarza mógł robić takie wrażenie. Nawiązał kontakt z urzędnikiem, złożył oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński i podpisał wszystkie niezbędne dokumenty. Kierownik urzędu stanu cywilnego nie miał w tych okolicznościach podstaw do odmowy przyjęcia tego oświadczenia ani do żądania

dodatkowego dokumentu w postaci zaświadczenia o stanie zdrowia powoda i jego zdolności do złożenia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński.

Z tych względów zarzuty skargi kasacyjnej należało uznać za nieuzasadnione, co prowadziło do jej oddalenia (art. 398¹⁴ k.p.c.).